

KUTSE RÕÕMU JUURDE

Mie mõlema erilise sünnipäeva tähistamiseks kohtusime nädalaks Dharamsalas, et veeta aega koos sõpradega ja teha midagi, mis on loodetavasti sünnipäevakingiks teistele. Pole midagi rõõmsamat kui sünnid, aga ometi veedame suure osa elust kurvastades, stressis olles ja kannatades. Loodame, et see väike raamat aitab kogeda rohkem rõõmu ja õnne.

Tulevikku ei määra mingi sünged saatus, vaid meie ise. Me suudame iga päev ja iga hetk parandada oma elu ja inimelu kvaliteeti meie planeedil. See võim on meil olemas.

Kestvat õnne ei saa leida mingit eesmärki või saavutust jahtides. Õnn ei ole varandus või kuulsus. Õnn on inimese meeles ja südames ja loodetavasti te selle sealt ka leiate.

Meie kaasautor Douglas Abrams nõustus lahkesti meid selle raamatu kirjutamise juures aitama ja intervjueris meid nädala jooksul Dharamsalas. Palusime tal liita meie hääled üheks ja lisada ka omalt poolt jutustajana midagi juurde, et saaksime jagada mitte ainult oma seisukohti ja kogemusi, vaid ka seda, mida teadlased ja teisedki on avastanud ja kogunud rõõmu allikana.

Te ei pea meid uskuma. Mitte midagi, mida me ütleme, ei saa võtta kaljukindla tõena. Me jagame seda, mida kaks väga erinevast maailmast pärit sõpra on oma pika elu jooksul näinud ja teada saanud. Loodame, et avastate, et see, mida siin raamatus kirjutatakse, on tõde, kui kasutate seda oma elus.

Igal päeval on uued võimalused. Iga päev on sünnipäev.

Olgu see raamat õnnistuseks kõikidele tunnetuslikele olenditele ja kõikidele jumala lastele – ka sulle.

TENZIN GYATSO, DESMOND TUTU,
TEMA PÜHADUS DALAI-LAAMA LÕUNA-AAAFRIKA EMERIITPEAPIISKOP

SISSEJUHATUS

Douglas Abrams

Reaktiivmootorite ulgumine oli kurdistav. Lumiste tippudega Himaalaja mäestik jäi meie selja taha, kui väikesel lennuväljal lennukist väljusime ja kaks ammust sõpra teineteist embasid. Peapiiskop puudutas õrnalt dalai-laama põski ja dalai-laama ajas huuled torusse, nagu saadaks peapiiskopile õhusuudluse. See oli ääretu kiindumuse ja sõpruse väljendamise hetk. Külaskäiguks valmistumise aasta jooksul tajusime selgelt, mida niisugune kohtumine võib maailma jaoks tähendada, aga ei saanud aru sellest, mida koosveedetud nädal võib tähendada nende kahe jaoks.

Oli ülim privileeg ja heidutav vastutus anda edasi selle erakordse nädala jutuajamisi, mis leidsid aset Indias Dharamsalas dalai-laama residentsis. Selles raamatus olen üritanud teiega jagada nende intiimseid vestlusi, mis olid pealtnäha täis lõputut naeru ja liigutavaid hetki, kui nad meenutasid armastust ja kaotusi.

Ehkki nad olid kohtunud vaid kuus korda, oli nende meeste vahel side, mis ületas üürikeste kohtumiste piirid, kumbki pidas teist oma „koerusi täis vaimseks vennaks”. Neil ei olnud enne seda – ega tule ilmselt ka mitte kunagi hiljem – võimalust veeta nii palju aega teineteise seltsis, nautides rõõmu oma sõprusest.

Jutuajamised ei jäänud puutumata ka surma rasketest sammudest. Reisiplaan tuli kaks korda ümber teha, et peapiiskop saaks käia oma kolleegide matustel. Kuna tervis ja globaalne poliitika olid neid kahte meest lahus hoidnud, saime aru, et nad ei pruugigi rohkem kohtuda.

Istusime nädal aega mahedas valguses, et dalai-laama tundlikke silmi kaitsta, samal ajal filmis meid viis videokaamerat. Rõõmu otsirännaku ajal puudutasime mitmeid sügavaid teemasid. Otsisime tõelist rõõmu, mis ei sõltu heitlikest oludest. Teadsime, et peame

ületama takistusi, mis rõõmu tihtipeale kättesaamatuks muudavad. Jutuajamiste käigus töid nad välja kaheksa rõõmu tugisammast – neli meele- ja neli südamesammast. Need kaks suurt juhti olid ühel meelel kõige olulisemates põhimõtetes ja samas oli neil ka tõele valgust heitvaid erimeelsusi. Me püüdsime koguda nende mõtteid, mis võivad aidata lugejail leida püsivat õnne meie pidevalt muutuvast ja tihti kannatusi täis maailmas.

Me saime iga päev juua sooja Darjeelingi teed ja süüa Tiibeti lameleiba. Kõiki, kes intervjuusid filmisid, kutsuti neil igapäevastel teejoomistel ja söögikordadel osalema. Ühel erilisel hommikul tutvustas dalai-laama peapiiskopile oma kodus mediteerimisvõtteid ja peapiiskop jagas dalai-laamale armulauda – riitus, mida tavaliselt võimaldatakse vaid ristiusku inimestele.

Nädala lõpus tähistasime dalai-laama sünnipäeva Tiibeti lastekülas, mis on üks internaatkoole Tiibetist põgenenud lastele. Hiina võimud ei luba Tiibetis anda tiibeti kultuuril põhinevat ja tiibeti-keelset haridust. Vanemad läkitavad lapsed mööda ohtlikke mägi- teid giidide saatel dalai-laama koolidesse. Raske on ette kujutada südamevalu, mida tunnevad vanemad, kes saadavad lapsed teele, teades, et ei näe neid kümme aastat või kauemgi veel.

Selles koolis hõiskas üle kahe tuhande õpilase ja õpetaja rõõmust, kui dalai-laama, kel tema mungavanne ei luba tantsida, tegi esimesed ettevaatlikud tantsusammud, innustatuna peapiiskopi rõõmsast kepsutamisest.

Dalai-laama ja peapiiskop Tutu on meie aja kaks suurimat võimalikku juhti, aga nad on ka moraalsed õpetajad, kelle mõju ulatub kaugemale nende usutraditsioonidest ja kes alati tunnevad muret inimkonna kui terviku pärast. Nende julgus, vastupidavus ja vankumatu usk inimkonda innustab miljoneid, kuna nad keelduvad alla vandumast moekale küünilisusele, mis ähvardab meid matta. Nende rõõm ei ole ilmselgelt kerge ega pealiskaudne, see on

kujunenud läbi konfliktide, rõhumise ja võitluse. Dalai-laama ja peapiiskop tuletavad meile meelde, et rõõm on meie sünnioigus ja veelgi olulisem kui õnn.

„Rõõm,” nagu peapiiskop selle nädala jooksul selgitas, „on palju laiem mõiste kui õnn. Kui õnneks peetakse tihti midagi, mis sõltub välistest teguritest, siis rõõm on midagi muud.” See meeleseisund – ja ka südameseisund – on palju lähem nii dalai-laama kui ka peapiiskopi arusaamale sellest, mis annab meile energiat ning viib viimaks rahuldava ja tähendusrikkani eluni.

Kõneldi sellest, mida dalai-laama on nimetanud „elu eesmärgiks” – püüdest vältida kannatusi ja avastada õnne. Nad jagasid raskes võitluses omandatud tarkusi, kuidas elada rõõmsana, kui elu toob paratamatult kaasa kurbust. Koos avastasid nad, kuidas saame muuta rõõmu üürikesest *olekust* kestvaks *omaduseks*, põgusast tundest püsivaks olekuks.

See raamat oli algusest peale kavandatud nagu kolmekihiline sünnipäevatort.

Esimene kiht on dalai-laama ja peapiiskopi õpetused rõõmust – kas on võimalik olla rõõmus igapäevaste murede keskel, alates liiklusummikutest põhjustatud ärritusest kuni hirmuni, et me ei suuda oma perekonda ülal pidada, vihast meile ülekohtu teinud inimeste vastu kuni leinani lähedaste kaotuse pärast, raskest haigusest kuni surma sügavikuni? Kuidas leppida igapäevaeluga, loobumata millestki, ent saades üle möödapääsmatust valust ja kannatustest? Ja isegi kui meie elu on ilus, kuidas elada rõõmus, kui nii paljud teised kannatavad, kui kohutav vaesus võtab inimestelt tuleviku, kui vägivald ja terrorioht saadavad meid tänavail ja kui ökoloogiline häving ohustab elu meie planeedil? See raamat on katse vastata nendele ja veel paljudele teistele küsimustele.

Teine kiht koosneb rõõmu *teaduslikust* poolest. Uute avastustega aju-uuringute ja eksperimentaalse psühholoogia alal on kaasnenud

ka mitmed sügavamõttelised arusaamad selle kohta, kuidas inimesed saaksid olla rahulolevamad. Kaks kuud enne kõnealust reisi lõunatasin ma neuroteadlase Richard Davidsoniga, kes on õnne teadusliku uurimise teerajaja. Ta on uurinud oma laborites mediteerijaid ja avastanud, et mediteerimine on aju jaoks tohutult kasulik. Istusime San Franciscos Vietnami restorani ees õues laua taga ja sellele linnale omane tuul sasis tema poisiliku soengu hallikasmusti salke. Kevadrulle süües kõneles Davidson, kuidas dalai-laama oli talle kord tunnistanud, et mediteerimine on tema jaoks innustav, eriti kui tõusta selleks hommikul vara. Kui mediteerimist uuriv teadus toetab dalai-laamat, toetab see meid, ülejäänuid, veel rohkem.

Tihti käsitletakse vaimsust ja teadust vastandlike jõududena, teineteisel kätt kõril hoidvaina. Ometi on peapiiskop Tutu väljendanud usku „iseennast tõestava tõe” – nagu tema seda nimetab – tähtsusesse ja paljud erialased teadmised osutavad samale järeldusele. Niisamuti oli ka dalai-laama kindel, et see siin pole ei budistlik ega kristlik, vaid universaalne raamat, milles kõneldud toetavad mitte ainult arvamused ja usutraditsioonid, vaid ka teadus. (Tõehetk: mina olen juut, ehkki pean end ka ateistiks – see kõik meenutab otsekui anekdooti: budist, kristlane ja juut astuvad baari...)

Kolmas sünnipäevatoridi kiht on lood, mis sündisid Dharamsalas veedetud nädalal koos dalai-laama ja peapiiskopiga. Need intiimsed ja isiklikud peatükid on mõeldud selleks, et lugeja saaks teekonna koos meiega läbi teha esimesest embusest kuni hüvastijätuni.

Raamatu lõpus on ära toodud ka mõned rõõmu harjutused. Mõlemad õpetajad jagasid meiega oma igapäevaseid harjutusi, nende endi emotsionaalse ja vaimse elu pidepunkte. Eesmärgiks ei ole koostada rõõmurikka elu retsepti, vaid kirjeldada mõnesid võtteid ja usutraditsioone, mis on aidanud dalai-laamat ja peapiiskoppi ning paljusid teisi aastatuhandete jooksul. Need praktilised harjutused

aitavad loodetavasti lugejail kaasata selle raamatu õpetused, teaduse ja lood oma igapäevaellu.

• • •

Mul on olnud au töötada koos mitmete meie aja suurimate vaimsete õpetajate ja teaduse teerajajatega, aidates neil nende arusaamu tervisest ja õnnest ka teistele edasi anda. (Paljud neist teadlastest aitasid oma uurimistöödega lahkesti kaasa ka selle raamatu valmimisele.) Olen kindel, et minu huvi rõõmu vastu – olgu pealegi, kinnismõte – sai alguse, kui kasvasin armastavas perekonnas, mida varjutas depressiooni must tont. Olles väga noorena kogenud ja näinud säärast valu, tean, et suur osa sedalaadi piinadest lähtuvad meie peast ja südamest. Nädal Dharamsalas tundus mulle mu eluaegse teekonna erakordse ja väljakutsuva finaalina, mis aitas mõista nii rõõmu kui ka kannatusi.

Inimkonna saadikuna istusin ma viis päeva seal, salvestades intervjuusid ja vaadates silma meie planeedi kahele kõige kaastundlikumale inimesele. Suhtun väga skeptiliselt imelisse tundesse, mida mõned inimesed väidetavalt vaimsete juhtide juuresolekul kogevad, ent juba esimesel päeval avastasin, et mu peanahk kiheleb. See oli jahmatav, ent ehk on see lihtsalt näide sellest, kuidas mu peegelneuronid, need erilised empaatilised ajurakud, ergastusid selle peale, mida ma nägin nende kahe ääretult lahke südamega mehe silmis.

Õnneks ei olnud ma nende tarkuse destilleerimise heidutava ülesandega üksi. Dalai-laama peamine tõlk viimase kolmekümne aasta jooksul, budistlik teadlane Thupten Jinpa, oli minuga algusest lõpuni. Ta oli aastaid budistlik munk, aga loobus oma rüüst, et abielluda ja elada pereelu Kanadas, nii et ta oli täiuslik partner nii keele tõlkimiseks kui ka kahe erineva maailma tõlgendamiseks. Me istusime nende jutuajamiste ajal kõrvuti, aga Jinpa aitas mul ka

küsimusi ette valmistada ja vastuseid tõlgendada. Temast on saanud minu usaldusväärne kaastöötaja ja hea sõber.

Küsimused ei olnud ainult meie välja mõeldud. Palusime inimestel üle maailma rõõmu kohta küsimusi esitada ja ehkki selgus, et meil on ainult kolm päeva aega neid koguda, saime üle tuhande küsimuse. Huvitav oli see, et kõige rohkem ei küsitud mitte seda, kuidas rõõmu leida, vaid pigem seda, kuidas elada rõõmsana maailmas, kus on nii palju kannatusi.

Selle nädala jooksul viibutasid dalai-laama ja peapiiskop tihti teineteise poole näppu, aga alati vaid hetk enne seda, kui südamlikult teineteisel käest haarasid. Meie esimesel lõunasöögil jutustas peapiiskop kõnest, mille nad koos pidasid. Lavale astumiseks valmistudes teeskles dalai-laama – kaastunde ja rahu võrdkuju terve maailma jaoks –, et ta kägistab oma vaimset vanemat venda. Peapiiskop pöördus tema poole ja ütles: „Kuule, kaamerad filmivad, käitu nagu *püha* mees.”

Need kaks tuletasid meile meelde, kui oluline on see, kuidas me iga päev käituda otsustame. Isegi pühad mehed peavad käituma pühade meestena. Aga see, kuidas pühad mehed meie meelest käituvad, nimelt tõsiselt, rangelt, vagalt ja talitsetult, ei väljenda kaugeltki seda, kuidas need kaks tegelikult maailma ja teineteisesse suhtuvad.

Peapiiskop pole kunagi pühakuseisust saanud ja dalai-laama peab end lihtsaks mungaks. Nad rääkisid oma elust, mis oli tulvil valu ja pöördelisi sündmusi ning mille keskel nad suutsid leida rahu, julguse ja rõõmu, mille poole meiegi oma elus püüelda võiksime. Nende soov see raamat välja anda ei tähenda mitte ainult nende tarkuse, vaid ka nende inimlikkuse edasiandmist. Kannatused on möödapääsmatud, ütlesid nad, aga meie valida on, kuidas me kannatustele reageerime. Isegi rõhumine ega anastamine ei saa meilt võtta vabadust valida ise oma reaktsiooni.

Kuni viimase hetkeni ei teadnud me, kas peapiiskopi arstid lubavad tal reisida. Eesnäärmevähk oli tagasi ja seekord ei tahtnud haigus ravile alluda. Peapiiskop proovib nüüd eksperimentaalravi ja eks siis näis, kas see ohjeldab vähki. Dharamsalas maandudes üllatasid mind kõige enam elevus, ootusärevus ja ehk ka teatav mure, mida oli näha peapiiskopi laias naeratuses ja säravates sinakashallides silmades.

SAABUMINE: ME OLEME HAPRAD OLENDID

„**M**e oleme haprad olendid ja tänu sellele puudusele, mitte sellest hoolimata, avastame tõelise rõõmu võimalikkust,” ütles peapiiskop, kui ma ulatasin talle tema elegantse musta kepi, mille hõbedane ots oli hurdapea kujuline. „Elu on täis väljakutseid ja vastuolusid,” jätkas peapiiskop. „Hirm on möödapääsmatu, nagu ka valu ja lõpuks surm. Võtame näiteks eesnäärmevähi tagasituleku – see sunnib mõtteid koondama.”

Üks peapiiskopi ravimi kõrvalmõjusid oli väsimus ja ta oli maganud peaaegu kogu lennu Indiassa, beež tekk üle pea tõmmatud. Olime kavatsenud lennu ajal vestelda, aga uni oli tähtsam ja nüüd, Dharamsalale lähenedes, püüdis ta kiiresti oma mõtteid jagada.

Olime öösel peatunud Amritsaris, et ta saaks puhata, ja ka seetõttu, et Dharamsala lennuväli oli avatud vaid paar tundi päevas. Sel hommikul olime külastanud kuulsat Harmandir Sahibi, mis on sikhide religiooni kõige püham paik. Selle ülemised korrused on kaetud kullaga, mistõttu selle tuntuim nimi ongi Kuldne tempel. Nelja ukse kaudu pääseb *gurdwara*'sse, mis sümboliseerib avatust kõikide inimeste ja religioonide suhtes. See tundus olevat sobiv koht, kus avaldada austust teel kahe eri kultuuri kohtumisele, mis pidi looma maailma kahe suurima religiooni, kristluse ja budismi, sügava dialoogi.

Kui me sukeldusime templi igapäevase saja tuhande külastaja massi, tuli meile kõne. Dalai-laama oli otsustanud peapiiskopile lennuväljale vastu tulla – see on harukordne au, mida dalai-laama

osutab vaid vähestele lõputus tähtsate külaliste voolus. Meile öeldi, et ta on juba teel. Kiirustasime templist välja ja tagasi lennuväljale, lükates peapiiskopi ratastooli. Tema kiilaspead kattis oranž rätik, templis nõutav austuse märk, mistõttu ta nägi välja nagu mereröövel.

Meie buss üritas end läbi Amritsari autosid täis tänavate pressida – autod signaalitasid, sõidukid, jalakäijad, jalgratturid, rollerid ja loomad võitlesid oma koha nimel. Teid ääristasid betoonmajad, mille ehitus oli lõpetama, nii et armeeritud betoonist väljaulatuvaid metallist orasid oli kõikjal näha. Viimaks jõudsime lennuväljale ja lennukisse. Soovisime, et kahekümneminutiline lend mööduks veel kiiremini, muretsedes, et dalai-laama ootab meid äkki juba lennuväljal.

„Suurema rõõmu avastamine ei päästa meid paraku möödapääsmatutest raskustest ega südamevalust,” märkis peapiiskop, kui alustasime laskumist. „Me võime siis kergemini nutta, aga ka naerame kergemini. Ehk oleme üksnes rohkem elus. Ent uusi rõõme avastades suudame kannatustele vastu seista nii, et need õilistavad, mitte ei kibesta. Me teeme raskused läbi, muutumata ise seejuures kalgiks. Me kannatame südamevalu, aga jääme ise terveks.”

Olin palju kordi näinud nii peapiiskopi pisaraid kui kuulnud tema naeru. Rohkem küll naeru kui pisaraid, ent ta nutab tihti ja kergesti selle pärast, mis ei ole veel lunastatud, mis ei ole veel tervik. See on tema jaoks oluline, see mõjutab teda sügavalt. Tema palved, mida ma olen kuulnud, on üle terve maailma kõigi nende eest, kes on hädas ja kannatavad. Ühe tema raamatu toimetaja pojapoeg oli haige ja seega peapiiskopi väga pikas nimekirjas, kelle eest ta igapäevaselt palvetab. Mitu aastat hiljem küsis seesama toimetaja, kas peapiiskop palvetaks tema pojapoja eest veel, sest haigus oli tagasi. Peapiiskop vastas, et ta on kogu selle aja poisi eest palvetanud.

Lennukist nägime lumiste tippudega mägesid, mis on dalai-laama eksiilikodu piltpostkaardilikuks taustaks. Pärast Hiina sissetungi Tiibetisse põgenesid dalai-laama ja sada tuhat tiibetlast Indiasse. Need põgenikud paigutati ajutiselt India tasandikele, kus

paljud jäid palavuse ja moskiitode tõttu haigeks. Viimaks leidis India valitsus dalai-laamale Dharamsalas residentsi ja dalai-laama oli väga tänulik kõrgema asukoha ja jahedama ilmastiku eest. Aja jooksul tulid sinna elama veel paljud tiibetlased, nagu igatseksid nad oma kodu mägist maastikku. Ennekõike tahtsid nad muidugi olla oma vaimse ja poliitilise juhi läheduses.

Dharamsala asub Põhja-Indias Himachal Pradeshis, India kolonialiseerimise ajal käisid ka britid sageli siin, et pääseda India suve meeleto palavuse eest. Sellele endisele Briti mägibaasile lähenedes nägime rohelisi mände ja põlde. Lennuväli on tihti suletud tugeva tormi ja udu tõttu, nii ka mu viimase külaskäigu ajal. Ent täna oli taevast sinine ja mäed hoidsid pilvetutte tagasi. Me alustasime järsku laskumist.

• • •

„**M**ie eksistentsi aluseks on üks küsimus,“ oli dalai-laama juba enne seda reisi öelnud. „Mis on elu mõte? Pärast pikka järelemõtlemist usun ma, et elu mõte on leida õnn.“

Pole tähtis, kas inimene on budist nagu mina või kristlane nagu peapiiskop või mõnda muud usku või üleüldse ateist. Iga inimene tahab sünnist saati leida õnne ja vältida kannatusi. Seda ei mõjuta meie kultuuri, hariduse ega religiooni erinevused. Meie sügavaim olemus ihaldab vaid rõõmu ja rahulolu. Tihti on need tunded põgusad ja keerulised leida, meenutades liblikat, kes maandub korraks meie peal ja lendab kohe edasi.

Õnne ülimalt allikas on meie sees. Mitte raha, mitte staatus, mitte võim. Mõned mu sõbrad on miljardärid, aga nad on väga õnnetus. Võim ja raha ei anna sisemist rahu. Välised saavutused ei paku tõelist sisemist rõõmu. Me peame enda sisse vaatama.

Kahjuks tekitame ise paljusid asju, mis õõnestavad meie rõõmu ja õnne. Sageli on selle põhjuseks meie negatiivsed mõtted, emotsionaalsed reaktsioonid või siis suutmatus hinnata ja kasutada

oma olemasolevaid ressursse. Me ei saa muuta kannatusi, mida põhjustavad looduskatastroofid, aga me saame mõjutada kannatusi, mida põhjustavad meie igapäevased õnnetused. Me põhjustame suure osa oma kannatustest ise, nii et loogiline on, et me peaksime suutma tekitada ka rohkem rõõmu. See sõltub suhtumisest, vaatenurgast ja reaktsioonidest, mis me olukordadesse ja suhetesse teiste inimestega kaasa toome. Kui asi puudutab isiklikku õnne, saame üksikisikuna palju ära teha.”

• • •

Kui lennuk pidurdas, nõksatasime ettepoole, siis see mürises ja vappus ning peatus lühikesel hoovõturajal. Lennuki aknast nägime dalai-laamat asfaldil seismas, suur kollane päevavari pea kohal, et kaitsta teda India intensiivse päikese eest. Ta kandis oma pruunikaspunast rüüd ja punast salli, nägime ka safrankollast varukateta pluusi vilksatamas. Tema ümber seisid ametnikud ja lennuvälja töötajad. Turvalisuse eest vastutasid khakivärvi mundrites India sõdurid.

Meediat lennuväljale ei lubatud. See pidi olema intiimne taaskohtumine, kus ainult dalai-laama isiklik fotograaf võis pildistada. Kui peapiiskop trepist alla komberdas, seljas sinine pintsak ja tavapärane madrusemüts, tuli dalai-laama tema poole.

Dalai-laama naeratas, tema silmad särasid suurte kandiliste raamidega prillide taga. Ta kummardas sügavalt, siis ajas peapiiskop käed laiali ja nad embasid teineteist. Nad tõmbusid lahku ja hoidsid teineteisel õlgadest kinni, vaadates vastastikku silma, nagu püüdes endid veenda, et nad on tõesti taas koos.

„Ma pole sind kaua näinud,” ütles peapiiskop Tutu, puudutades dalai-laama põske õrnalt sõrmeotstega ja silmitsedes teda hoolega. „Sa näed väga hea välja.”

Dalai-laama, kes hoidis ikka peapiiskopi kitsastest õlgadest kinni, ajas huuled torusse, nagu tahaks saata õhusuudluse. Peapiiskop

tõstis vasaku käe, milles sätendas kuldne abielusõrmus, ja võttis dalai-laama lõuast kinni nagu oma kallil lapselapsel. Siis suudles peapiiskop tema põske. Dalai-laama polnud harjunud, et keegi teda musitab, ta võpatas ja naeris siis rõõmsalt, millega kohe ühines ka peapiiskopi heledahäälne kõkutamine.

„Sulle ei meeldi suudlused,” nentis peapiiskop ja suudles teda teisele põsele. Mõtlesin, mitu korda dalai-laamat on üldse elu jooksul suudeldud, kuna ta võeti juba kaheaastasena vanemate juurest ära ja kasvatati suudlustest eemal pühas keskkonnas.

Nad tegid läbi ametliku *khata* (valge sall) üleandmise, mis on Tiibeti tervitamise ja lugupidamise tseremoonia. Dalai-laama kummardus, käed südame peal koos, see on ühtsust tunnustav tervitus. Peapiiskop võttis madrusemütsi peast ja kummardus samuti. Dalai-laama sidus seejärel pika valge siidsalli peapiiskopile kaela. Nad sosistasid midagi teineteisele kõrva, püüdes rääkida üle taustal müriseva reaktiivmootori. Dalai-laama võttis peapiiskopil käest kinni ja nad tundusid nüüd pigem kaheksa- kui kaheksakümneaastased, jalutades naerdes ja naljatades terminali poole, kollane päevavari peade kohal.

Ehkki valge sall oli peapiiskopile ümber kaela seotud, ulatus see mööda tema habrast keha alla välja. *Khata* pikkus on märk austusest, mida andja saaja suhtes tunneb, kõrgemad laamad saavad kõige pikemad. See *khata* oli kõige pikem, mida mina näinud olin. Peapiiskop naljatas terve nädala, et ta tunneb end nagu elus riidenagi, sest talle pandi kaela aina uusi *khata*'sid.

Meid juhutati väiksesse ruumi, kus oli kaks pruuni diivanit, et dalai-laama saaks istuda, kui peab Dharamsalas tihti edasi lükatud või ära jäetud lendude tõttu ootama. Nägime ajakirjanikke lennujaama ees kogunemas, seismas klaasseina ääres, et mõni foto teha või küsimusi esitada. Alles siis meenus mulle, kui tähtis ja isegi ajalooline see reis on. Olin selle korraldamise melus unustanud, kui oluline sündmus on maailma jaoks nende kahe koos veedetud aeg.

Ootesaalis istus peapiiskop diivanile ja dalai-laama tema kõrvale suurde tugitooli. Peapiiskopi kõrval istus tema tütar Mpho, kel oli seljas särav aafrika mustriga roheline-punasekirju kleit ja ümber pea samasugusest kangast turban. Neljast lapsest noorimana asus ta isa jälgedes tööle vaimulikuna ning oli nüüd Desmond ja Leah Tutu pärandi fondi juht. Meie reisi ajal laskus Mpho ühele põlvele ja tegi abieluettepaneku oma sõbratarile Marceline van Furthile. See reis toimus vaid paar kuud enne seda, kui USA ülemkohus tegi ajaloolise otsuse ja seadustas samasooliste abielud, ent peapiiskop oli toetanud samasooliste õigusi aastakümneid. Tema kuulsad sõnad on, et ta keeldub minemast „homofobsesse” paradiisi. Paljud on unustanud – eriti need, keda tema kriitika puudutab –, et peapiiskop mõistab kõikjal ja alati hukka igasuguse rõhumise ja diskrimineerimise. Varsti pärast abiellumist võeti Mpholt tema vaimlikuõigused, kuna Lõuna-Aafrika anglikaani kirik ei tunnista samasooliste abielusid.

„Ma tahtsin väga su sünnipäevale tulla,” ütles dalai-laama, „aga teie valitsusele see ei sobinud. Tol ajal ütlesid sa väga vängeid sõnu,” jätkas dalai-laama ja pani käe peapiiskopi käsivarrele. „Ja mina hindan neid kõrgelt.” *Väinged sõnad* oli veel hästi öeldud.

Idee veeta nädal Dharamsalas, tähistamaks dalai-laama sünnipäeva, oli saanud alguse neli aastat varem, kui peapiiskop Tutu tähistas Lõuna-Aafrikas Kaplinnas oma kaheksakümneenda sünnipäeva. Dalai-laama oli kutsutud aukülasena, aga Lõuna-Aafrika valitsus murdus Hiina valitsuse surve all ega andnud dalai-laamale viisat. Hiina on üks Lõuna-Aafrika mineraalide ja toormaterjalide tähtsamaid tarnijaid.

Peapiiskop oli oma juubelile eelneval ajal iga päev Lõuna-Aafrika ajalehtede esikaantel ning kritiseeris valitsust reetlikkuse ja kahepalgelisuse eest. Ta võrdles valitsevat Aafrika Kongressi – parteid, kelle liikmetega ta oli aastakümneid võidelnud, et eksiiilist ja vangistusest pääseda – vihatud apartheidivalitsusega. Ta ütles,

et nemad on isegi hullemad, kuna apartheidivalitsuse puhul oli kaabaklikkus avalik.

„Olen alati püüdnud igasuguseid ebamugavusi vältida,” ütles dalai-laama naeratades ja osutas siis peapiiskopile, „aga mul oli hea meel, et keegi teine oli valmis ebamugavusi tekitama. Mul oli väga hea meel.”

„Tean,” vastas peapiiskop. „Sa kasutad mind ära. Selles häda ongi. Sa kasutad mind ära ja mina ei õpi kah.”

Peapiiskop sirutas seejärel oma käe ja võttis dalai-laama käe hellalt pihku.

„Kui lõuna-aafrikalased keeldusid sind mu kaheksakümnendale sünnipäevale lubamast, muutis see sündmuse veelgi uhkemaks, kuna meie jutuajamisi vahendas Google ja ajakirjanduse huvi oli palju suurem, kui oleks muidu olnud. Aga mis sellest ikka – seal, kus oled sina, on alati suur huvi. Ma pole kade.

Tead, ma mäletan, kui me olime Seattle'is. Nad otsisid kohta, mis oleks piisavalt suur, et inimesed saaksid sind vaatama tulla, ja lõpuks leidsid nad jalgpallistaadioni. Seitsekümmend tuhat inimest oli tulnud sind kuulama hoolimata sellest, et sa ei oska korralikult inglise keelt.”

Dalai-laama kõmistas naerda.

„See ei ole ilus,” jätkas peapiiskop. „Sa peaksid palvetama, et ma oleksin veidi populaarsem, selline nagu sina.”

Kellegi tögamine on märk lähedastest suhetest ja sõprusest, see on teadmine, et on olemas justkui kiindumuse anum, millest me kõik veidrate ja puudustega inimestena joome. Ometi ei visanud nad nalja ainult teineteise, vaid ka iseenda üle, nad ei alavääristanud teist kordagi, vaid tugevdasid pidevalt omavahelist sidet ja sõprussuhet.

Peapiiskop tahtis tänada ja tutvustada kõiki inimesi, kes olid aidanud seda reisi korraldada. Ta tutvustas oma tütar Mphod, filantroopi ja rahuvõitlejat Pam Omidyari ja mind, aga dalai-laama tundis meid kõiki juba. Siis tutvustas ta mu abikaasat Rachelit kui oma ameeriklannast arsti, Pat Christianseni, kes oli Pami

kolleeg Omidyar Groupist, ja oma tütre kihlatut Marceline'i, kes on Hollandis lastearst ja epidemioloogia professor. Ta ei pidanud tutvustama meie seltskonna viimast liiget auväärt laama Tanzin Dhondeni, kes oli dalai-laama Namgyali kloostri munk.

Nüüd surus dalai-laama soojalt peapiiskopi kätt. Nad rääkisid lennuplaanist ja meie peatumisest Amritsaris. „See on väga hea. Puhkus on vajalik,” ütles dalai-laama. „Ma magan alati kaheksa-ühedeksa tundi.”

„Aga sa ärkad väga vara, eks?” küsis peapiiskop.

„Jah. Kell kolm.”

„Kell kolm?”

„Alati.”

„Ja sa palvetad viis tundi?” Peapiiskop hoidis igaks juhuks viit sõrme püsti.

„Jah.”

Peapiiskop vaatas taeva poole ja raputas pead. „Ei, seda on liiga palju.”

„Vahel ma mediteerin iseenda olemuse üle, kasutades nn „seitsmekordset analüüsi”,” sõnas dalai-laama. Jinpa selgitas pärastpoole, et see on budistlik mõtlusharjutus, mille käigus otsitakse iseenda tegelikku olemust, analüüsides suhet enda ning meele ja keha füüsiliste ja vaimsete aspektide vahel. „Näiteks,” jätkas dalai-laama, „kui ma praegu sind vaatan ja analüüsin, näen, et see on mu kallid lugupeetud sõber piiskop Tutu. Ei, see on tema keha, mitte tema ise. See on tema meel, aga mitte tema ise.” Dalai-laama nõjatus oma jutu rõhutamiseks ettepoole, esitades paradoksaalse küsimuse, mis on sama vana kui budism. „Kus on piiskop Tutu ise? Me ei leia teda.” Ta laksas mänguliselt peapiiskopi kätt.

Peapiiskop oli veidi jahmunud ja paistis, et see teeb talle ka natuke nalja. „Tõsiselt?”

„Kvantfüüsikas on neil nüüd samasugune suhtumine,” lõpetas dalai-laama. „Asja ei ole tegelikult olemas. Me ei saa midagi leida. See sarnaneb analüütilise meditatsiooniga.”

Peapiiskop pani käed hämmeldunult näole. „Ma ei oskaks seda teha.” Dalai-laama võis ju väita, et piiskop Tutu olemust ei ole seal, aga samas *oli* seal inimene, sõber, kes oli eriline ja hoolimata dalai-laama sõbralikkusest kõigi suhtes, tema jaoks ainulaadne ja ilmselgelt oluline. Jinpa ja mina arutlesime, mis oli selles suhtes niisugust, mis oli nii tähtis. Mõlema mehe jaoks oli harukordne omada tõelist sõpra. Vaimseid juhte pole ju palju. Nende elu on täis inimesi, kes näevad neis kultusobjekte. Ilmselt on kergendus leida inimene, kes ei taha sind pildistada. Mõistagi on neil sarnaseid väärtusi selles osas, millest kõikide religioonide tuum alguse saab, ja mõistagi on mõlemal suurepärane huumorimeel. Hakkasin aru saama, kui oluline on see sõprussuhe ja see suhe üldisemalt meie rõõmu kogemuses. See teema kerkis ühise nädala jooksul esile mitu korda.

„Ma räägin inimestele,” lausus peapiiskop, „et üks sinu parimaid omadusi on sinu rahulikkus. Ütlen neile: „Ta kulutab iga päev viis tundi hommikusele mediteerimisele” ja see näitab, kuidas sa reageerid piinavatele asjadele – oma riigi valule ja maailma valule. Nagu öeldud, püüan ka mina palvetada, aga viis tundi päevas on liiga palju.” Peapiiskop oli tavapäraselt tagasihoidlik ja alandlik, mainimata, et tema palvetab kolm-neli tundi päevas. Tõsi on see, et ta ka magab kauem... kella neljani.

Arutlesin, miks tõusevad vaimsed juhid nii vara palvetama ja mediteerima. Ilmselgelt on see väga oluline nende päeva kujunemise seisukohast. Kui ma kuulsin esimest korda, et dalai-laama ärkab kell kolm öösel, arvasin, et kuulen järjekordset lugu üliinimlikust pühendumisest ja saan teada, et ta magabki vaid kaks-kolm tundi päevas. Kuulsin siiski kergendust tundes, et ta lihtsalt läheb vara magama, enamasti kell seitse õhtul. (See pole kõige praktilisem inimese jaoks, kel on lapsi vaja toita ja magama panna, aga võib-olla oleks võimalik minna magama tund aega varem ja ärgata tund aega varem. Kas see viiks vaimse arenguni? Kas see tooks rohkem rõõmu?)

Dalai-laama pani peapiiskopi käe oma põsele. „Nüüd läheme minu koju.”

Lennujaamast lahkudes kogunesid ajakirjanikud kahe mehe ümber ja karjusid küsimusi peapiiskopi reisi kohta. Peapiiskop peatus vastama ja kasutas meedia tähelepanu selleks, et mainida taas ülekohut. Ta kõneles fotoaparaatide klõpsude taustal. „Mul on väga hea meel oma kalli sõbra juures olla. Meid püüavad tihti lahus hoida asjaolud ja inimesed, aga armastus teineteise vastu ja jumala universumi headus aitavad meil kokku saada. Esimesel korral, kui Lõuna-Aafrika valitsus keeldus talle viisat andmast – kui ta pidi tulema mu kaheksakümnendale sünnipäevale –, küsisin ma temalt: „Mitu pataljoni su sõjaväes on? Miks Hiina sind kardab?” Ja see üllatab mind – võib-olla on neil õigus – vaimset juhti peab võtma väga tõsiselt. Me loodame, et jumala maailmast saab parem paik, headuse suhtes sallivam, kaastunde suhtes sallivam, helduse suhtes sallivam, sallivam kõrvuti eksisteerimise suhtes, et see, mis toimub Venemaa ja Ukraina vahel, mis toimub ISIS-ega, mis toimub Keenias või Süürias, enam ei korduks. Need asjad ajavad jumala nutma.”

Peapiiskop pöördus minekule, ent seisatas, kui üks ajakirjanik küsis tema reisi eesmärgi kohta. „Me oleme koos, et nautida sõprust ja rääkida rõõmust.”

Peapiiskop ja dalai-laama juhatati seejärel ootava autokolonni juurde. Dalai-laama residents asus umbes kolmveerandtunnise sõidu kaugusel. Tänavad olid suletud, et dalai-laama saaks sõita lennuväljale. Tiibetlased, hindud ja üksikud turistid ääristasid tänavaid, lootes näha teda ja tema erikülalist. Sain aru, miks dalai-laama nii harva lennuväljal käib. See on tohutu logistiline ettevõtmine, mille käigus suletakse peatänavad, see mõjutab tervet linna.

Me tulime siia rääkima rõõmust elu väljakutsete taustal ja kõikjal Dharamsalas oli meeldetuletusi, et seda kogukonda olid traumeerinud rõhumine ja pagendamine. Linn asub mäenõlvadele ehitatud looklevate teede ümbruses, kaljuservadel paiknevad käsitöölise putkad. Nagu ehitustööde puhul terves Indias ja paljudes teistes arenguriikides, jäetakse ehitusnormid ja turvaabinõud kõrvale, et teha ruumi plahvatuslikult kasvavale rahvaarvule. Arutlesin endamisi, kuidas need hooned peavad vastu maavärinatele, ja kartsin, et terve linn variseb mööda mäekülge alla nagu leht ärkava looma seljast.

Autokolonn liikus ülespoole ja usklike hulk kasvas, mõned põletasid viirukit ja paljudel teistel olid *mala*-pärlid palves kokku pandud käte ümber keritud. Inimestel, kes ei ole tiibetlased, on raske aru saada, kui palju dalai-laama tiibetlaste jaoks tähendab, eriti just selle eksiilis elava kogukonna jaoks. Ta on nende riikliku ja poliitilise identiteedi sümbol ja samas nende vaimsete püüdluste kehastus. Bodhisattva ehk kaastundejumala kehastus on midagi sarnast Kristusega. Võin vaid ette kujutada, kui keeruline on dalai-laamal seda vastutust kanda, püüdes samal ajal rõhutada, et ta pole „midagi erilist”, vaid lihtsalt üks seitsmest miljardist inimesest.

Tänavad muutusid kitsamaks ja ma mõtlesin, kuidas meie kiiresti liikuvad autod tunglevate inimeste vahelt läbi mahuvad, aga tempot paistsid autod maha võtvat vaid siis, kui mõni püha lehm teele jalutas, võib-olla selleks, et kahte püha meest korrakski näha.

Ma ei teadnud, kas me kihutame turvakaalutlustel või selleks, et tänavad kiiresti avada saaks, aga oletasin, et pigem on asi turvalisuses. See linn nagu kõik India linnad on tekkinud kultuuride tektooniliste kihtide pideva hõõrdumise tulemusena, need liiguvad ja nügivad üksteist elavais ja vahel ka ebamugavais andumuse ja identiteedi väljendustes.

Tiibeti budistlik mägilinn McLeod Ganj ehk Ülemine Dharamsala on üks settekiht India hinduistliku linna kohal. Dharamsala või Dharamshala, nagu seda hindi keeles hääldatakse,

tähendab „vaimset elamist”, koosnedes sõnast *dharma* ehk vaimne õpetus, ja *shala*, mis tähendab elamist, terviklik nimi tähendab „palveränduri eluaset või puhkemaja”. See on sobiv nimi linnale, kus käib tänapäeval nii palju palverändureid.

Sõitsime läbi dalai-laama kompleksi lihtsate metallist väravate, mille taga olid tema kontor ja residents. Saabusime poolringikujulisele sissesõiduteele, mida ääristas kevadlilled säras lillepeenar. Olin jaanuaris Dharamsalas käinud, kohtumaks dalai-laama esindajaga selle reisi kavandamiseks. Tookord oli linn olnud pilvedesse mähitud ja jäiselt külm, ent nüüd säras päike eredalt, lilled õitsesid innukalt nagu alati üürikesel kasvuperioodil kõrgemates piirkondades, kuna nende eluiga on lühike ning iga päev tundus pakilise ja hinnalisena.

Jutuajamiste algus nihkus lähemale ja ma muutusin närvilisemaks. Teadsin siiski, et ma pole selles suhtes ainuke. Ühe telefonikõne ajal reisi planeerides oli mind liigutanud peapiiskopi aus mure dalai-laamaga maailma asjade arutamise pärast. „Ta on palju intelligentsem,” oli ta öelnud, viidates sellele, et dalai-laama armastab väidelda, talle meeldivad teaduslikud avastused ja intellektuaalsed uurimused. „Mina usaldan pigem sisetunnet,” lisas ta ja mulle meenus, kuidas ta oli öelnud, et sügavad sisemised teadmised ja palvetele andumine olid suunanud kõiki tema elu tähtsamaid pöördpunkte ja ta missiooni apartheidivastases võitluses. Ilmselt muutuvad ka suured vaimsed juhid närviliseks, kui nad reisivad tundmatusse.

Peapiiskop puhkas ühe päeva, seejärel pidime alustama jutuajamisi tõelise röömu olemuse üle.

AUTORITEST

Tema Pühadus, neljateistkümnes dalai-laama Tenzin Gyatso kirjeldab end lihtsa budistliku mungana. Ta on Tiibeti rahva ja Tiibeti budismi vaimne juht. 1989. aastal pälvis ta Nobeli rahupreemia ja 2007. aastal USA Kongressi kuldmedali. Ta sündis 1935. aastal vaeses talupojaperes Tiibeti loodeosas ja kaheaastasena tunnistati ta oma eelkäija, kolmeteistkümnenenda dalai-laama taaskehastuseks. Dalai-laama pooldab kirglikult ilmalikku universaalset lähenemist põhilistele inimlikele väärtustele. Üle kolmekümne aasta on dalai-laama pidanud vestlusi ja teinud koostööd teadlastega eri erialadelt, eeskätt organisatsiooni Mind and Life Institute kaudu, mille kaasasutaja ta on. Ta reisib palju, jagades lahkuse ja kaastunde sõnumit, ärgitades religioonide vahelist mõistmist, lugupidamist keskkonna vastu, ja võitleb ennekõike ülemaailmse rahu nimel. Ta elab eksiidis Indias Dharamsalas. Rohkem infot www.dalailama.com.

Desmond Mpilo Tutu, Lõuna-Aafrika emeritpeapiiskop, sai tuntuks õigluse ja rassilise leppimise eest võitlejana Lõuna-Aafrikas. 1984. aastal pälvis ta Nobeli rahupreemia ja 2009. aastal presidendi vabadusmedali. 1994. aastal määras Nelson Mandela Tutu Lõuna-Aafrika Tõe ja Leppimise komisjoni eesistujaks, kus tema juhtimisel aidati inimestel pärast riigisest konflikti ja rõhumist edasi liikuda. Ta oli üks rahvusvahelise valitsusvälise ühenduse Elders asutajaist, mis koosneb endistest riigimeestest, rahuaktivistidest ja inimõiguslastest ning mis püüdleb rahu ja inimõiguste saavutamise poole. Peapiiskop Tutu peetakse juhtivaks moraalseks eeskujuks ja lootuse häälekandjaks. Ta on terve elu hoolinud inimestest terves maailmas, õpetades kõigile armastust ja kaastunnet. Tutu elab Lõuna-Aafrikas Kaplinnas. Rohkem infot tutu.org.za.

Douglas Abrams on autor, toimetaja ja kirjanduslik agent. Ta on loomingu- ja meediagentuuri Idea Architects asutaja ja president ning aitab visionääridel luua targemat, tervemat ja õiglasemat maailma. Doug on teinud koostööd Desmond Tutuga kaasautori ja toimetajana rohkem kui kümme aastat. Enne oma kirjastusagentuuri asutamist oli ta juhtiv toimetaja HarperCollinsis ja töötas ka üheksa aastat California ülikoolikirjastuse usutoimetajana. Ta usub sügavalt raamatute ja meedia mõjuvõimu globaalse evolutsioonilise kultuuri järgmise etapi katalüsaatorina. Abrams elab Californias Santa Cruzis. Rohkem infot idea-architects.com.

